

UDK 929.6/1.7 (497.5) (091)

Pregledni rad

Primljeno: 10. travnja 2006.

Prihvaćeno za tisak: 12. prosinca 2006.

Grbovi hrvatskoga plemstva – činjenice kulturnog naslijeđa i identiteta

Dubravka Peić Čaldarović

Hrvatski povijesni muzej

Matoševa 9

Zagreb

Republika Hrvatska

Ovaj je rad prilog proučavanju povijesti hrvatskoga plemstva. Namjera mu je da upozori na mnogoznačnost, potencijale i vrijednosti heraldičke građe kao relevantnog povijesnog izvora, dijela kulturne baštine, odnosno činjenice nacionalnog identiteta. U tom smislu on je tek početni korak eventualnih sustavnih istraživanja hrvatske obiteljske heraldike i stoga ne može pružiti konačne i kompletne odgovore na mnoga pitanja vezana uz tu temu. Autorica analizira odabrane primjere heraldičke građe iz fundusa naših muzeja, nekoliko starijih grbovnika i heraldičkih kolekcija nastalih na području povijesnih hrvatskih zemalja te noviju heraldičku literaturu. Na temelju analize ističe dva bitna aspekta grbova hrvatskih plemićkih obitelji: (a) autentični (ili originalni) aspekt, koji pokušava protumačiti izvorne poticaje za uporabu plemićkih grbova i objasniti značenje obiteljske heraldike u kontekstu svjetonazora i svakodnevnoga života srednjovjekovnih ljudi; (b) spomenički (ili moderni) aspekt, koji upućuje na višeznačne potencijale obiteljskih plemićkih grbova kao relevantnih činjenica kulturne baštine te socijalnog i političkog identiteta pa u tom smislu izražava potrebu suvremenih generacija da ih rekonstruiraju, interpretiraju i trajno zaštite.

Ključne riječi: Hrvatska, Turopolje, Poznanovec; plemstvo, Bakač - Erdödy, Imbrišević, Vitovec, Gerbo; heraldika, grb, simbol, grbovnik; baština, zbirka (kolekcija)

Osnovne karakteristike grbova - na heraldičkim primjerima hrvatskih zemalja

Autentični primjerci grbova hrvatskih obitelji - građanski grbovi ili grbovi plemićkoga podrijetla, grbovi članova visokog ili nižeg plemstva, ili, pak, grbovi predstav-

nika praplemstva, doseljenih i kroatiziranih feudalnih plemićkih obitelji, vojničkoga plemstva, seljačkih plemićkih općina, ili novoga poduzetničkoga plemstva iz razdoblja 18.-19. stoljeća – pokazuju neka stalna i zajednička obilježja. Oni ponajprije identificiraju jedinstvenu osobnost svojih nositelja, reprezentiraju bitne činjenice svakodnevnoga života i svjetonazora te upućuju na društvene odnose, dominantne umjetničke stilove i kulturne utjecaje, specifične običaje, vjerovanja i norme. Zbog svojih univerzalnih i izvanvremenskih kvaliteta primijenjena ili praktična je heraldika na europskoj razini uspjela preživjeti različite promjene društvenih sustava tijekom stoljeća i pritom zadržati gotovo isto značenje i privlačnost za mnogobrojne generacije. Zbog toga je i ovom prilikom upravo ta i takva njezina univerzalna i izvanvremenska obilježja potrebno posebno izdvojiti, objasniti i definirati te ih interpretirati s obzirom na specifičan hrvatski povijesno-prostorni kontekst.

Primarna i osnovna funkcija svakoga grba u svim sredinama i svim vremenskim fazama njegove aktivne uporabe bila je da adekvatno i trajno **identificira pojedince, obitelji ili društvene grupe**, raznovrsne korporacije, institucije, ustanove. Uz pomoć boja, simbola te njihovih kombinacija, dioba i tumačenja grb je uvijek predstavljao sasvim originalni djelić identiteta svoga nositelja. Zbog toga sadržajni elementi grba obično evociraju nekakav važan događaj iz života svoga vlasnika ili njegovih predaka, odnosno simboliziraju određene njihove karakterne osobine ili fizička obilježja, afinitete ili sklonosti, emocije ili preokupacije. U tom je smislu indikativan primjer grba Tome Bakača s likom jelena na polovici kotača¹, koji ostaje isti i nakon promjene obiteljskoga prezimena u Erdödy, i to zbog nekoliko razloga: dio heraldičkoga simbola čuva uspomenu na zanimanje svoga prvog nositelja iz vremena dok još nije imao plemićki naslov (*bakács* = *kolar*), a drugi njegov dio asocijativno povezuje izvorno obiteljsko ime s dijelom prirodnog ambijenta iz kojega obitelj potječe (*baköz* = *srndač*). Oba se heraldička elementa čvrsto stapaju u nerazdvojnu cjelinu, čineći simbol koji redovito prati - identificira - pojavu svakog pojedinog člana obitelji. Da bi, pak, ostavio bolji dojam na suvremenike i društvenu okolinu, grbovni je simbol utkan u dopadljivu priču koja još dodatno potvrđuje njegovu važnost za obiteljsku prošlost – pa se, primjerice, uz pretke Tome Bakača veže legenda o slomljenom kotaču putnih kola i čudotvornom jelenu koji unesrećenim putnicima u posljednji čas pokazuje izlaz iz opasne i začarane šume.

Ponešto se od opisanoga razlikuje primjer grba Martina Imbriševića, bojnika u 1. pograničnoj banskoj regimenti, koji je 1853. g. odlikovan Ordenom Željezne krune III. stupnja i plemićkom titulom, a sve to zbog zapaženog sudjelovanja u potrazi za izgubljenim ugarskim kraljevskim insignijama u okolici brda Aaliona. Elementi njegova plemićkoga grba - od precizno determiniranog planinskog ambijenta, preko oruđa za kopanje - lopate i pijuka - do ugarske krune smještene u konkretno pejzažno okruženje, nedvosmisleno evociraju događaj iz života njegova nositelja zbog

Grb Erdödy,
HPM/PMH 22802

¹ Grb Tome Bakača i grbovi nekih članova obitelji Erdödy objavljeni su u katalogu Hrvatskog povijesnog muzeja: V. Brajković, *Grbovi, grbovnice, rodoslovlja*, Zagreb, 1995., str. 73.-74., 133.

kojega je i stekao plemićki status². Na sličan bi se način moglo analizirati grbovno znakovlje i ostalih hrvatskih plemićkih obitelji: orlova krila i kula u grbu Zrinskih, lavovi u grbovima Frankopana ili Babonića, grif i lav u grbu Draškovića. Pritom odabir osnovnih heraldičkih simbola, koji nedvojbeno predstavljaju iznimnu moć i snagu, ima zadaću da iste osobine pripiše svojem nositelju. Isticanje, pak, jednakog, iako ne heraldički identičnog, znakovlja u različitim obitelji trebalo bi, nadalje, potvrditi njihovo eventualno ili stvarno zajedničko podrijetlo, pripadnosti istom pretku, rodu ili plemenu.

Na području povijesnih Kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije tijekom 16./17. stoljeća posebice je bila aktualna praksa podjele plemićkog statusa obiteljima seljačkoga podrijetla, a nerijetko i predstavnicima zavisnog seljaštva – pri čemu je grb dobio još i dodatnu funkciju simbola **kraljevske povlastice, časti ili priznanja**. Samo neki od mnogobrojnih primjera koji dobro ilustriraju ovu pojavu jesu predstavnici turopoljskih plemenitaša ili plemićkih zadruga iz 16./17. st. - Barbarići, Cvetkovići, Cundekovići, Lackovići, Mikovići, Pogledići, Smolkovići, i dr. – za koje heraldički izvori potvrđuju da su do primitka kraljevske povlastice pretežito pripadali staležu podložnika³. Pozivajući se na stare pravice potvrđene srednjovjekovnim listinama iz 13. st., od kada potječe plemićki status Turopoljaca, navedene su obitelji zbog "... vjernosti Kraljevini Ugarskoj i kraljevskom veličanstvu, u prošlosti kao i u budućnosti ..."⁴ stekle ponovno priznanje (nekadašnjeg) plemićkog identiteta. U vezi s tim, navedeni primjeri turopoljskoga plemstva dovode na vidjelo još jednu atipičnu heraldičku pojavu: carska je grbovnica isti grb istovremeno podijelila u naslijeđe pod jednakim uvjetima relativno velikom broju pojedinaca. To, nadalje, znači da su zajednički grb ravnopravno isticali svi članovi šire obiteljske zajednice, osoblje i svojta, unutar koje se znalo naći ne samo više od jedne bazične obitelji, nego su te obitelji nosile čak i potpuno različita prezimena. Time je, naime, osnovna heraldička funkcija *osobne identifikacije* djelomično izgubila na svojoj primarnoj važnosti utoliko što

Grb Mamula,
HPM/PMH 7302

Grbovi turopoljskih plemića,
Muzej Turopolja Velika Gorica

² O grbovnici obitelji Imbrišević vidi u: V. Brajković, *nav. djelo*, str. 143.; *Museum 1846-1996*, Zagreb, 1996., str. 81.; *Kolomanov put*, Zagreb, 2002., str. 192.

³ O tome vidi u: V. Huzjak, *Grbovnice turopoljskih plemenitaša*, Velika Gorica, 1996., str. 4.-5.

⁴ V. Huzjak, *isto*.

se proširila s pojedinca, ili male skupine najbližih srodnika, na veću rodbinsku grupu – svojtu, ili na osobe unutar patrijarhalne zajednice koje s članovima obitelji nisu bile u krvnoj vezi. Primjerice, Rudolf II. Habsburg u grbovnici iz 1627. g. podjeljuje plemstvo i grb ne samo polubraći Petru Poldrugaku i Ivanu Rusu i njihovim muškim i ženskim potomcima, nego i njihovu rođaku Jakovu Pluišaku s nasljednicima.⁵ Isti je vladar, osim toga, 1662. g. podijelio plemićki status i grb široj obitelji Nikole Kolarića i obiteljima trojice njegovih bratića Ivana i Stjepana Martinovića i Emerika Kadića,⁶ a grbovnica Leopolda I. Habsburga iz 1659. g. podijelila je plemstvo i grb Petru Trupčeviću i svim muškim i ženskim članovima njegove šire obitelji, ali jednako tako i Šimunu Horvatu s potomcima.⁷ Jednom je poveljom, nadalje, Leopold I. podijelio plemićki privilegij i grb 1659. g. Nikoli Valičeviću i njegovoj široj obitelji s osobljem, a i trojici članova obitelji Deverić.⁸ Sličnih se primjera nedvojbeno može pronaći u životu gotovo svake od brojnih seljačkih plemićkih općina koje su imale posjede na području hrvatskih zemalja.

Vanjski izgled ili opis grba u izravnoj je vezi s aktualnim, tipičnim pojavama srednjovjekovnoga života pa stoga i nije neobično da grbovno znakovlje vidno manifestira neke od temeljnih oblika ponašanja i društvenih odnosa 12.-15. st., kao i njima pripadajuće svjetonazore. Na primjer, **štit, kaciga i plašt**, faktični dijelovi viteške ratne opreme, a ujedno i najvažniji elementi plemićkih grbova, u hrvatskoj heraldici također se rabe u skladu sa standardnim heraldičkim pravilima. Osim toga, uklapajući se u okvire važeće **društvene hijerarhije**, vazali plemića bili su dužni nositi grbove svojih seniora na vojnoj opremi ili odjeći, a vlastelinski posjed - kao teritorijalna cjelina, zajedno s cjelokupnim stanovništvom – obično je i gotovo uvijek bio identificiran heraldičkim simbolima svoga vlasnika. Iz tog je razloga i vazal knezova

Celjskih, Jan Vitovac, isticao grb identičan grbu svoga seniora, tijekom ga je vremena postupno varirao i konačno potpuno zamijenio bitno različitom vlastitom heraldičkom varijantom.⁹

Grb Zrinski,
HPM/PMH 22818

I realnost **ratničkog stila života**, za koji se može reći da je dominirao svakodnevicom srednjovjekovnoga čovjeka u vrijeme nastanka prvih grbova, u heraldici je hrvatskih zemalja posebice naglašena. Činjenica dugotrajne i stalne obrane vlastitih posjeda i državnih granica u heraldičkoj je praksi hrvatskoga plemstva, primjerice, bila izražena odabirom agresivnijega grbovnoga znakovlja. Posebice se takva karakteristika odnosi na grbove vojničkoga plemstva koje je svojim sudjelovanjem u obrani Vojne krajine zaslužilo status i grb. Među njima su, na primjer, grbovi obitelji Filipo-

⁵ V. Huzjak, *nav. djelo*, str. 18.-19.

⁶ V. Huzjak, *nav. djelo*, str. 24.-25.

⁷ V. Huzjak, *nav. djelo*, str. 20.-21.

⁸ V. Huzjak, *nav. djelo*, str. 28.-29.

⁹ Vidi grb u: I. Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, Nürnberg, 1899.; o grbovima Celjskih detaljnije vidi u: D. Peić Čaldarović, "Heraldička ostavština grofova Celjskih na području sjeverne Hrvatske", *Celjski grofje, stara tema - nova spoznanja*, Celje, 1998., str. 201.-212.

vić, Mamula, Miskiđ, Paulić, Petraš, Radošević¹⁰ i mnogih drugih krajiških časnika, koji obiluju slikama oružja, obrambenih zidina i kula te tipičnim ljudskim i životinjskim likovima oboružanim sabljama ili mačevima, u karakterističnom borbenom stavu.

Konačno, među važne komponente koje su odredile najstariju heraldičku praksu treba svakako ubrojiti temeljne **društvene vrijednosti i svjetonazore** bitno inspirirane religijskim tumačenjima svijeta i životne svakodnevice. Zbog toga su u heraldici najstarijega hrvatskoga plemstva posebice često rabljeni tipični heraldički simboli, inkorporirani u prepoznatljivu kršćansku ikonografiju i biblijsku simboliku, na primjer: četiri apostola - predstavljena likom lava za Sv. Marka, orla za Sv. Ivana, anđela za Sv. Matiju i vola za Sv. Luku; ljljan kao simbol arhanđela Gabrijela i navještenja, koji je također mogao predstaviti kraljevsku čast, ili svece kraljevskoga podrijetla, kao što je bila djevica Marija - kraljica neba, na primjer; zatim djetelina ili simbol Sv. Trojstva, kotač kao atribut Sv. Katarine, križ - Sv. Andrije, ključevi - Sv. Petra; školjka - Sv. Jakova; zmaj - Sv. Jurja, itd. Pritom se, međutim, upravo u hrvatskoj heraldici češće moglo naići na simbole koji vode podrijetlo od slavenskih politeističkih vjerovanja - **mlađak** i **zvijezda** sjedinjeni u **leljivu** predstavljaju pretkršćanska slavenska božanstva ljubavi i ljepote, Lelja i Ladu, i prilično su uobičajeni u grbovima slavenskih obitelji.¹¹

Od najranijih faza svoga razvoja složen postupak kreiranja, izrade i evidencije grbova bio je podložan **stabilnom sustavu** vrlo strogih, razrađenih i hermetičkih **pravila**. Unatoč činjenici da su se u konkretnim slučajevima mogle uočiti svojevrstne razlike u primjeni heraldičke teorije i njezinim praktičnim rješenjima - posebice s obzirom na različite tipove društvenih odnosa (staleških i klasnih, rodnih i generacijskih) unutar različitih zajednica ili kulturnih podneblja - sustav heraldičkih pravila može se u osnovi držati univerzalnim i nepromjenljivim još od srednjovjekovnog vremena do najnovijeg doba. Zbog toga se, na primjer, prema nakitu iznad štita mogu razlikovati grbovi visokog plemstva od onih nižega plemićkog statusa, grbovi plemića od građanskih grbova, kao i grbovi crkvenih osoba od grbova svjetovnih osoba; prema obliku štita razlikuju se grbovi žena i muškaraca, kao i grbovi bračnoga para, ili izvanbračnih sinova; prema posebnim dodacima u desnom gornjem uglu štita razlikuju se stariji i mlađi sinovi istoga oca, seniora i vazala, itd. Međutim, u hrvatskoj se heraldici češće može naići na slučajeve koji ne podliježu ustaljenim pravilima zapadnoeuropske heraldike. Tako je, na primjer, bila uvriježena praksa da isti grb ima nekoliko različitih (najčešće, ali ne i nužno) srodnih obitelji, da se ne provode dosljedno pravila o slaganju heraldičkih boja i metala, da se grbovi neudanih žena i udovica gotovo nikada ne razlikuju oblikom štita od grbova muškaraca, a

Grb Frankopana,
HPM/PMH 22710

¹⁰ Primjerci grbova svih navedenih obitelji nalaze se u fundusu Hrvatskoga povijesnog muzeja i objavljeni su u već spomenutom katalogu autorice V. Brajković.

¹¹ I. Banac, *Grbovi biljezi identiteta*, Zagreb, 1991., str. 24.

U rimskoj mitologiji, na primjer, mlađak predstavlja atribut Dijane i mjesečeve božice Lune, a u kršćanskoj religiji zvijezda simbolizira duh, božansku naklonost, ali i Djevicu Mariju. (I. Banac, *isto*)

Grb Jelačić, HPM/PMH 22712

dioba grbova s obzirom na generacijske razlike unutar obitelji javlja se samo sporadično.¹² Jedan od bitnih razloga ovoj pojavi leži u činjenici da na području hrvatskih zemalja nije djelovao niti jedan heraldički ured, osim Heraldичke komisije u Zadru koja je osnovana tek početkom 19. st. kao legitimni regulator heraldičke prakse na teritoriju Dalmacije tijekom druge austrijske uprave (1814.-1918. g)¹³.

Budući da je tijekom dugog razdoblja od 13. do 20. st. grb predstavljao univerzalan, a u srednjem vijeku čak primaran i nezamjenjiv oblik identifikacije u svim dijelovima Europe – heraldiku možemo držati bitnim čimbenikom europskoga kulturnog identiteta. Isto bi se moglo reći za praksu uporabe grbova na području hrvatsko-slavonsko-dalmatinskih kraljevina. Budući

da su povijesne hrvatske zemlje s jedne strane bile trgovačko-prometna poveznica između središnje Europe i Mediterana, a s druge strane pogranična regija na razmeđu dvaju oprečnih civilizacija – kršćanstva i islama, žestoko i dugotrajno suprotstavljenih – takav je položaj bitno definirao njihovo unutrašnje kulturno ozračje. Zbog toga je i aktualna heraldička praksa na hrvatskom području već tijekom srednjega vijeka pokazivala određena odstupanja od obrazaca uobičajenih u zemljama zapadne Europe, razvijajući se više kao osebujan spoj umjetničkih stilova, kulturnih utjecaja, navika i običaja. Sukladno tome, u pojedinim su se dijelovima hrvatskih zemalja prema pravilima izrade, ali i uporabe grbova, mogli uočiti određeni heraldički utjecaji zbog kojih je, na primjer, u grbovima hrvatskih plemićkih obitelji tragove ostavila prije svega: (a) **austro-njemačka** heraldika – karakteristična po preciznim diobama grba (u skladu s genealogijom njegova nositelja) te po vrlo složenom grbovnom nakitu, u kojemu se redovito ponavljaju simboli i boje iz štita, (b) **ugarska** heraldika – u kojoj se ističe kompleksan grbovni štit (vrlo često modre boje), s mnogo različitih heraldičkih simbola (često postavljenih na čvrstu podlogu, najčešće na zeleni trobrijeg), među kojima dominiraju oni koji asociraju na protuosmanlijske ratove (vojnici, turske lubanje, sablje, mačevi i koplja u šaci oklopljene ruke), ili oni koji potječu od drevnih mađarskih rodovskih amblema (lavovi, medvjedi i grifovi), (c) **talijansko-venecijanska** heraldika - koja rabi tipičan ovalni štit ili štit u obliku konjske glave, rijetko kad rabi grbovni nakit, ali gotovo uvijek plašteve sa znakovima čina i dostojanstva te redovito duplicira heraldičke simbole i vrlo često pokazuje političku pripadnost nositelja grba isticanjem heraldičkoga simbola njegova seniora u desnom gornjem uglu štita te (d) **slavenska (poljsko-ruska)** heraldika – specifična po uporabi rodovskih (plemenskih) grbova, ili ustaljenoj praksi podjele identičnoga grba većem broju obitelji koje nisu u direktnom krvnom srodstvu, kao i po tome što rabi obilje geometrijskih simbola koji potječu od prastarih plemenskih amblema, a

¹² T. Woodcock i J. M. Robinson u svojoj su knjizi *The Oxford Guide to Heraldry*, (Oxford - New York - Melbourne - Toronto, 1990.) analizirali heraldička obilježja pojedinih europskih zemalja (na str. 14.-32.) i pritom neke od navedenih karakteristika pripisali posebnostima "austrijske", "ugarske" ili "slavenske" heraldike – ne vodeći računa o činjenici da je hrvatsko plemstvo također uvelike pridonijelo njihovu razvoju.

¹³ *Grbovi i rodoslovlja iz Povijesnog arhiva u Zadru*, Zadar, 1996., str. 3.

heraldičke životinje u pravilu postavlja okrenute na lijevu stranu štita, (obrnuto od uobičajenog desno-okrenutog položaja likova).¹⁴ U grbovima autohtonog hrvatskoga plemstva, kao i u grbovima doseljenih obitelji koje su tijekom života na hrvatskom prostoru stekle plemićki status, često se može uočiti više od jednog navedenog stilskog obilježja – što ujedno čini bitnu odliku naše heraldičke prakse i tradicije¹⁵.

Tipični grbovni elementi koji su nastajali i trajno se uvriježili na području hrvatskih zemalja bili su, dakle, određeni specifičnim povijesnim okolnostima u kojima su one proživjele razdoblje kasnoga srednjeg i ranoga novog vijeka. Osim već spomenute izravne izloženosti različitim političkim i kulturnim utjecajima, osobito su važne u tom smislu bile migracije stanovništva iz različitih dijelova Europe na hrvatsko područje. Zahvaljujući protuosmanlijskim pograničnim ratovima tijekom 16.-17. stoljeća, kao i novom valu doseljavanja stanovništva početkom 18. st. sa sjevera i zapada u netom oslobođena područja Kraljevine Hrvatske i Slavonije nakon Karlovačkoga mira, inkorporirala je postupno hrvatska heraldika različite elemente heraldičkoga zakonodavstva i prakse iz različitih kulturnih sredina Europe. Tako su se, na primjer, u hrvatskoj i slavonskoj Vojnoj krajini naselile i vremenom kroatizirale relativno brojne plemićke obitelji različita etničkoga podrijetla (npr. obitelji Sermage, Eltz, Rauch, Pejačević, itd.), koje su ženidbenim vezama bitno obogatile postojeću domaću grbovnu ikonografiju, imaginaciju i regulativu. Djelovanjem spomenutih vanjskih (stranih) i unutrašnjih (domaćih) čimbenika, razvijala se postupno i kontinuirano do kraja 18. stoljeća heraldička praksa u pojedinim hrvatskim zemljama. Ona je odražavala opća obilježja zapadnoeuropske heraldike i osnovna pravila njezine umjetnosti, oblikujući se u suglasju sa specifičnim povijesnim (političkim i socijalnim) prilikama unutar hrvatskih zemalja u prepoznatljivu kulturnu pojavu: složenu i pomalo anarhičnu s obzirom na djelomično (ne)uvažavanje univerzalnih normi zapadnoeuropskoga heraldičkoga prava, ali snažno inspiriranu bitnim činjenicama vlastite prošlosti i svakodnevice.

Grb Vlašić, HPM/PMH 22805

Grb Filipović, HPM/PMH 22872

¹⁴ Vidi u: V. Brajković, *Grbovi, grbovnice, rodoslovlja*, Zagreb, 1995., str. 48., i T. Woodcock, J. M. Robinson, *The Oxford Guide to Heraldry*, Oxford - New York - Melbourne - Toronto, 1990., str. 14.-32.

¹⁵ Pitanje izvornosti hrvatske heraldike, odnosno stupnja međusobne interakcije između grbovne prakse hrvatskih zemalja i drugih europskih kulturnih sredina – predmet je dodatnih, složenih i mnogo zahtjevnijih istraživanja.

Nastanak, obilježja i značenje najstarijih hrvatskih grbovnika

Nedostatak posebnog heraldičkog ureda ili kompetentnih službenika koji bi na jednom mjestu "profesionalno" obavljali sve poslove vezane uz podjelu, kreiranje, evidenciju i pravnu zaštitu isticanja grbovnih simbola, na hrvatskom su području donekle nadomjestile različite institucije državne uprave, prije svega Sabor i županijske skupštine. Te se institucije, između ostaloga, počinju baviti i heraldičkim pitanjima, posebice od polovice 16. st., kada se i u hrvatskim zemljama uvriježila praksa podjeljivanja vladarskih grbovnica obiteljima koje žive na njihovu području. Zahvaljujući tome danas postoje deseci svezaka zapisnika Hrvatskog sabora s imenima nositelja plemićkih listova podijeljenih od 16. do 19. stoljeća na području Kraljevine Hrvatske i Slavonije.¹⁶ Specijalnu varijantu spomenutih saborskih zapisnika činile su "matične knjige plemstva", koje su vođene u županijskim skupštinama prilikom proglašavanja grbovnica doseljenih plemića. Gotovo je istu ulogu imao Kaptol Zagrebačke biskupije, jer je kao vjerodostojno mjesto (*locus credibilis*) svojim potpisom i pečatom mogao garantirati legitimnost plemićkih povelja podijeljenih predstavnicima ugarsko-hrvatskoga plemstva. Međutim, obitelji koje su plemićki naslov (*conte*) dobile od Venecije bile su upisane u *mletačke matice plemstva*, ili pak u *zlatne knjige* talijanskih općina, ako su plemstvo dobile u kojoj od njih; pritom su predstavnici (dubrovačke i dalmatinske) vlastele, kao članovi vlastelinskih vijeća, redovno upisivani u njihove spise, listine i statute.¹⁷ Tek početkom 19. stoljeća osnovana je i prva Heraldika komisija za Dalmaciju sa sjedištem u Zadru, koja je počela djelovati kao središnje mjesto na kojem su plemićke obitelji iz te regije mogle dobiti potvrdu svoga statusa i provesti registraciju grbova.¹⁸

Na taj su način različita upravna tijela u pojedinim dijelovima Hrvatske djelomično provodila neke od poslova heraldičkih ureda. No, i pored toga, još je uvijek ostao aktualan osnovni problem nepostojanja jednog središnjeg heraldičkog autoriteta što je, u krajnjoj liniji, bitno otežavalo kontrolu obiteljskih grbova i njihovu dobru zaštitu od moguće zloupotrebe. Ovaj su propust, po svemu sudeći, svojim marljivim radom na sustavnom prikupljanju relevantnih heraldičkih podataka pokušali ublažiti autori specijalnih knjiga koje su donosile ilustracije i opise grbova.

Zapisivanje grbova u posebne knjige ili grbovnike izvorno je imalo praktičnu funkciju trajnoga bilježenja heraldičkih simbola, njihovih varijanti i kombinacija koje su već bile u uporabi, da bi se mogli identificirati, međusobno razlikovati i prepoznati u određenim situacijama te, zahvaljujući tome, lakše, brže i korektnije rabiti. Taj su posao redovito obavljali dvorski službenici – heroldi – kao dio svojih svakodnevnih zaduženja. Istovremeno su te prve knjižne zbirke grbova već u doba nastajanja dobile ulogu svojevrstnih kronika prethodnih generacija te prvorazrednih izvora za proučavanje obiteljske, ali i društvene povijesti.

Prvi grbovnici vezani uz područje povijesnih hrvatskih zemalja nastaju na razmeđu srednjovjekovnog i modernoga doba, 16./17. stoljeća, te uz navedene funkcije

¹⁶ V. A. Duišin, *Zbornik plemstva u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni-Hercegovini, Dubrovniku, Kotoru i Vojvodini*, I., Zagreb, 1938., str. XXXI.-XXXII. Naime, grbovnica kojom je vladar podijelio ugarsko-hrvatsko plemstvo stekla je punovaljanost tek proglašenjem na Hrvatskom Saboru, nakon čega je zabilježena u zapisnike toga Sabora, a potom i u ugarsku Kraljevsku knjigu (*Liber regius*).

¹⁷ V. A. Duišin, *nav. djelo*, str. XXXII.-XXXIII.

¹⁸ *Grbovi i rodoslovlja iz Povijesnog arhiva u Zadru*, str. 3.

nose još i neka dodatna funkcionalna obilježja. Naime, budući da se u heraldičkim izvorima sačuvanim na hrvatskom području iz tog vremena ne spominju posebni heraldički autoriteti za kreiranje, evidenciju i zaštitu grbova, vrlo je vjerojatno da su upravo prvi sastavljači grbovnika spontano dobili neke od tih zadaća. U tom je smislu zanimljivo napomenuti da je nastanak najstarijih primjeraka hrvatskih knjiga grbova izravno u vezi s konkretnim osobnim interesima njihovih izdavača. Primjerice, danas najstarija sačuvana varijanta grbovnika s našeg područja nastala je u namjeri da potkrijepi drevno plemićko podrijetlo svoga naručitelja. To je **grbovnik obitelji Korjenić-Neorić**, jedan od 16 poznatih prijepisa izgubljenog izvornika, koji je oko 1595. g. dao načiniti stanoviti **Petar Ohmučević**, admiral u službi španjolskoga kralja Filipa II. Zbog toga se u masi od ukupno 157 tabela s grbovima zemalja i plemića "Ilirskog carstva", popraćenih opisima na latinskom i hrvatskom jeziku, nalaze i grbovi koji pripadaju plemenitim precima iz obitelji Ohmučević i Korjenić-Neorić.¹⁹

S određenim je ciljem i Pavao Ritter Vitezović sastavio *Stemmatographiu* te je dao tiskati najprije u Beču 1701., a potom u Zagrebu 1702.,²⁰ iako se ona od prethodnoga grbovnika ponešto razlikovala ne samo sadržajem, nego i svrhom nastanka. Ovo je djelo, naime, sadržavalo sve grbove zemalja koje je autor držao sastavnim dijelovima zamišljene panslavenske - panhrvatske državne tvorevine od Baltika do Egejskog mora, djelomično izgrađene na tradiciji rimskog Ilirika. Budući da si je stavio u zadaću da svoju romantično-utopističku koncepciju u heraldičkoj formi predstavi vrhovnom kancelaru austrijskoga dvora, grofu Juliju Frideriku Bucelleniju, njemu je *Stemmatographia* upravo i bila posvećena.²¹ Tako je, i slično prethodnicima, autor grbovnika zabilježio sve heraldičke primjerke relevantne za problem kojim je bio zaokupljen, da bi što uvjerljivije argumentirao svoju ideju - usmjerenu k "nacionalnom", a ne osobnom ili obiteljskom probitku. Međutim, to nimalo ne umanjuje vrijednost doprinosa prvih hrvatskih grbovnika sveobuhvatnom napretku heraldičke teorije i prakse. Naprotiv, njihovim je nastankom konačno ostvarena stanovita heraldička kontrola, sprječavajući anarhičnu uporabu grbova, kao i potreba njihova bilježenja radi trajnog očuvanja u kolektivnom sjećanju.

Ipak, studiozan rad istinskoga heraldičara na sustavnom prikupljanju i kompleksnoj obradi relevantnih činjenica o plemićkim i velikaškim grbovima s područja povijesnih hrvatskih zemalja pokazali su tek grbovnici s kraja 19. stoljeća. Opsežno djelo Ivana pl. Bojničića *Der Adel von Kroatien und Slawonien* (Beč, 1899.) i nešto stariji, a njemu komplementaran grbovnik Carla Georga Heyera von Rosenfelda *Der Adel des Königreichs Dalmatien* (Nürnberg, 1873.) najkompletnije su zbirke grbova obitelji koje su tijekom hrvatske prošlosti obitavale na pojedinim dijelovima njezina područja. Izdane su na njemačkom jeziku u sklopu sveobuhvatnog Siebmache-

¹⁹ I. Banac, *nav. djelo*, str. 133. Prema Korjenić-Neorićevu izvorniku izrađena je početkom 17. st. još jedna varijanta tzv. Fojničkoga grbovnika, koju danas čuva Franjevački samostan u Fojnici, te grbovnik Sarakin u Dubrovniku 1746. g.

²⁰ I. Banac, *nav. djelo*, str. 31. Vitezovićev grbovnik, punim imenom "Stemmatographia, sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio", tiskan je i treći put 1741. g. u Beču, u prijevodu bugarskog ikonopisca Hristofora Žefarovića i u izradi bečkog bakropisca Thomasa Messmera, pod naslovom "Stemmatografija: Izobraženije oružij iliričeskijh".

²¹ O političkim idejama Pavla Rittera Vitezovića vidi podrobnije u knjizi Z. Blažević, *Vitezović – Oživljena Hrvatska*, Zagreb, 1997.

rova projekta prikupljanja prema regijama svih vrsta, tipova i oblika obiteljskih i institucionalnih grbova Habsburške Monarhije,. Uz shematske prikaze grbova i njihove heraldičke opise, tu su još navedeni i osnovni podaci o prošlosti obitelji kojima pripadaju, njihovim ženidbenim vezama, socijalnom usponu, migracijama te neposrednim heraldičkim promjenama proizašlim iz tih događaja. Obje knjige, osim toga, također navode relevantne podatke o arhivskim ili materijalnim izvorima koji argumentiraju izgled svakoga konkretnoga grba ili potvrđuju činjenice iz osobne i obiteljske povijesti njegova nositelja. Po tome se znatno razlikuju od prethodnih hrvatskih grbovnika, najavljujući bitno drukčiji pristup heraldici, pa ih još i danas s pravom možemo držati našom temeljnom heraldičkom literaturom.

U tom je smislu također reprezentativan i prvi grbovnik napisan hrvatskim jezikom pod nazivom **Zbornik plemstva u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni-Hercegovini, Dubrovniku, Kotaru i Vojvodini**, Viktora Antuna Duišina (Zagreb, 1938./39.), iako je ostao nedovršen. Osim ostvarenoga heraldičkog imperativa da detaljno objasni sve grbovne varijante koje su bile u uporabi kod pojedinih grana neke obitelji, Duišin je korisniku stavio na uvid niz preciznih, povezanih i cjelovitih genealoških podataka o njima. Zbog toga je njegova publikacija vrijedan doprinos poznavanju i očuvanju domaće heraldičke ostavštine, dostojan djelu uglednog heraldičkog ureda. Zajedno s Bojničićevim i Heyerovim izdanjima, zasigurno je ta publikacija heraldičku teoriju razvila do razine pomoćne povijesne znanosti.

Heraldičke zbirke i njihovo značenje

Još jedan korak dalje, za sada posljednji u ovom prikazu, dovodi na dnevni red *modernu* ili *spomeničku* interpretaciju autentične heraldičke građe koju dobro ilustriraju primjeri dviju heraldičkih zbirki s početka 20. stoljeća. Prva je od njih nastala na inicijativu **podmaršala Rade Gerbe** na početku 20. st. i ujedno je jedna od najstarijih poznatih i sačuvanih heraldičkih kolekcija u nas.²² Zbirku je podmaršal Gerbo, čini se, dao izraditi zbog dekoracije prostorija XIII. Vojne komande u Zagrebu (Korpskommando in Agram) – u njezinu sjedištu na gornjogradskom Jezuitskom trgu sve do sloma Austro-Ugarske Monarhije 1918. g. ona stajala "... obješena na stijene u hodnicima i nekim sobama ...".²³ Sastoji se od 130 stilski ujednačenih grbova (i nešto manje portreta) povijesnih osoba relevantnih za hrvatsku političku i vojnu prošlost u razdoblju između 16. i 20. st.: banova, upravitelja hrvatske i slavonske Vojne krajine, visokih austrougarskih vojnih časnika ili, pak, vitezova reda Marije Terezije. Donaciju je u ime Narodnog muzeja primio 8. studenog 1918. g. tadašnji ravnatelj dr. Viktor Hoffiler posredstvom Odjela za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade, uz suglasnost vojnog povjerenika Narodnog vijeća SHS dr. Mate Drinkovića. Kolekcija je postala okosnicom kasnije utemeljene Heraldičke zbirke Povijesnog muzeja Hrvatske - današnjeg Hrvatskog povijesnog muzeja.²⁴ Njezino je osnivanje sasvim moderan obrazac svjesnog i planiranog djelovanja: pothvat rekonstrukcije univerzalnog, tipičnog, iako za tadašnje uvjete već pomalo anakronog oblika kulturne baštine

²² Gerbina je kolekcija danas sastavni dio heraldičke zbirke Hrvatskog povijesnog muzeja; stručno je obrađena i potpuno objavljena u katalogu: V. Brajković, *Grbovi, grbovnice, rodoslovlja*, Zagreb, 1993., str. 61.-109.

²³ Hrvatski povijesni muzej, Stari popisi Narodnog muzeja, god. 1919.

²⁴ V. Brajković, *nav. djelo*; D. Peić Čaldarović, *Nastanak, sadržaj i perspektive razvoja heraldičke zbirke Hrvatskog povijesnog muzeja*, Naš muzeum, Zagreb, 1998., str. 180.

- identifikacije s pomoću heraldičkih simbola. Ili, drugim riječima - planskom izradom replika pažljivo selektiranih grbova materijaliziran je jedan od reprezentativnih oblika nematerijalnog kulturnog sadržaja da bi se naglasila njegova iznimna važnost za nacionalnu tradiciju, kulturu i identitet te, ujedno, ostvarila njegova trajna zaštita.

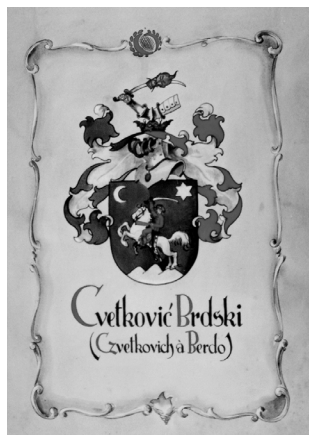
S obzirom na funkciju i logiku nastanka, vrlo je sličan primjer manje kućne kolekcije *obiteljske heraldike*, koju su, čini se, vlasnici dvorca **u Poznanovcu** dali izraditi za dekoraciju jedne od reprezentativnih prostorija svoga doma. Tek nešto starija od kolekcije Rade Gerbe i ova je zbirka jednim dijelom, stjecajem okolnosti, došla u posjed pravnog slijednika nekadašnjeg Narodnog muzeja (oko 1950. g.) te, zajedno s Gerbinom zbirkom, ušla u sastav heraldičkog fundusa Povijesnog muzeja Hrvatske.

Sačuvanu cjelinu čine grbovi 7 plemićkih obitelji koje, između mnogobrojnih ostalih vlasnika, povijesni izvori spominju kao posjednike sutinsko-poznanovečkog vlastelinstva od prvih kraljevskih darovnica na dijelove sutinskog imanja iz druge polovice 15. st. do konačne nacionalizacije veleposjeda nakon uspostavljanja socijalističkog poretka 1945. g. Najstarije od njih bile su obitelji Golec i Humski, zabilježene u dokumentima još u 15. stoljeću, uglavnom po međusobnim sukobima oko vlasništva nad pojedinim dijelovima imanja; zatim obitelj Prašinski, koja je bila samo jedan od mnogih vlasnika tijekom 17. stoljeća, ali je pod svojom upravom objedinila većinu njegovih dijelova; potom obitelji Sermage i Ritter, koje su izgradile novi dvorac u Poznanovcu na prijelazu 18. i 19. st., s perivojem i kupalištem u njegovoj blizini; te na koncu obitelji Weinsberg i Cvetković-Brdski, iz kojih su potjecale suptuge posljednjih poznanovečkih gospodara, Adolfa pl. Rittersa (Starijeg) i njegova sina (Adolfa Mlađeg). Budući da se grbovi potonjih triju obitelji (Ritter, Weinsberg i Cvetković) stilski ponešto razlikuju od prethodna četiri grba (Golec, Humski, Prašinski, Sermage) može se zaključiti da su nastali čak malo kasnije. Isto se tako može

pretpostaviti da je još poneki od brojnih posjednika sutinsko-poznanovečkog vlastelinstva tijekom njegove duge prošlosti bio heraldički predstavljen u ovoj privatnoj dvorskoj «kolekciji». No, ne ulazeći sada u različite pojedinosti sadržaja, stila i povijesti naše male zbirke, ovdje nam je namjera prvenstveno naglasiti činjenicu da se u dvorcu Poznanovec čuvala i prenosila među generacijama rodbinski vezanih, ali i međusobno potpuno stranih obitelji, njegova specifična heraldička «genealogija» - povijest njegovih gospodara ispričana simboličkom grbova. Po svemu sudeći, ona je bila utemeljena oko polovice XIX. st. (možda baš) u vrijeme dok je Poznanovec bio u posjedu Sermagea, a proširena je novim primjercima početkom 20. st. kada su ondje živjeli čla-

Grb Humski od Huma,
HPM/PMH 23608

Grb Cvetković Brdski,
HPM/PMH 23614

novi obitelji Ritter.²⁵ Indikativno je da se to događalo u posljednjim desetljećima povijesne epohe u kojoj je kulturna tradicija još uvijek pridavala određenu važnost govoru heraldičkih simbola. Ta je tradicija na području hrvatskih zemalja bila naglo prekinuta uspostavljanjem komunističkog režima i novih, radikalno drukčijih društvenih vrijednosti i normi ponašanja, koje su zbog vlastite emancipacije težile u korijenu uništiti ostatke «starog» poretka, od njegovih svjetonazora do vrijednosti i simbola, među kojima su grbovi imali ključnu ulogu...

Grb Nikolić Podrinjski,
HPM/PMH 24338

Zaključak: značenje obiteljske heraldike u kontekstu nacionalne kulturne baštine

Ipak, od prve pojave grbova do vremena u kojem su stupila na snagu pravila građanskoga, a potom i komunističkoga poretka, prošla su duga stoljeća aktualne heraldičke prakse. Zahvaljujući stjecaju različitih okolnosti, na području je hrvatskih zemalja sve do prvih desetljeća 20. stoljeća bila aktualna uporaba i podjela grbova. Zbog toga većina navedenih činjenica upućuje na zaključak da se postupno mijenjao odnos ljudi prema stjecanju i isticanju grbova tijekom prošlosti, kao što je i heraldika (srednjovjekovna vještina identifikacije, izrade i opisivanja grbova) jednako tako sporo proživljavala pojedine faze svoga sazrijevanja. Međutim, u trenutku kad jače počinju pucati čvrste spona tradicijskih vrijednosti, heraldička je disciplina (kao pomoćna povijesna znanost koja proučava podrijetlo, uporabu i značenje grbova) zadobila veću važnost nego ikad prije. Zato bi na kraju bilo uputno naznačiti nekoliko bitnih postavki vezanih za prošlost grbova i grboslovlja, kao i za važnost ukupnoga heraldičkog naslijeđa u izgradnji hrvatske nacionalne kulture i identiteta, nekada i danas:

Prije svega, potrebno je naglasiti da se heraldička umjetnost i praksa uporabe grbova na području povijesnih hrvatskih kraljevina u osnovi uklapala u temeljne obrasce zapadnoeuropskoga heraldičkoga prava i umjetnosti srednjeg i ranog novog vijeka. Međutim, one su istovremeno od početka pokazivale specifična obilježja, koja su proizlazile iz konkretnih okolnosti povijesnog razvoja pojedinih hrvatskih krajeva. Zato se izgled i način tretiranja plemićkih grbova razlikovao u pojedinim hrvatskim regijama, prvenstveno s obzirom na dominantne političke i kulturne utjecaje iz Venecije, Austrije i Ugarske, ali isto tako i s obzirom na drevnu tradicijsku povezanost sa slavenskim življem koji je naseljavalo područje srednje i istočne Europe.

Važno je također upozoriti na činjenicu da se i hrvatsko grbovno pravo postupno razvijalo tijekom stoljeća pod utjecajem:

(a) stanovite anarhije i nemara prema heraldičkim pravilima prilikom izrade grbova – čemu je pogodovalo nepostojanje središnjega heraldičkog autoriteta na hrvatskom području te stalni utjecaj (“ležerne“) talijanske heraldike;

²⁵ V. Brajković, *nav. djelo*; D. Peić Čaldarović, 1997. *Plemenitaši Poznanovca u Zbirci heraldike Hrvatskog povijesnog muzeja*, Bedekovčina stara i plemenita, Bedekovčina, 1997., str. 188.-189.

(b) dugotrajne prakse kolektivnog nositelja jednog, identičnoga grba - koja se uvriježila s institucijom seljačkih plemićkih općina, a sukladna je rodovskim (plemen-
skim) grbovima uobičajenim posebice u poljskoj heraldici.

U *heraldičkoj umjetnosti* karakteristična je, pak, mješavina različitih stilskih i tradicijskih utjecaja i društvenih normi, koja se manifestirala u prevladavanju atipičnih grbovnih oblika. Tomu su posebice doprinijele česte migracije i miješanje stanovništva na prostoru hrvatskih zemalja i tako proizašla heterogenost plemićkog staleža (s obzirom na podrijetlo, starost, vrstu privilegija, i sl). Ipak, snažni politički utjecaji Beča i Pešte nedvojbeno su se nametnuli kao najrelevantniji autoriteti prilikom kreiranja novih grbovnih oblika.

Izvjescno je, nadalje, da je zbog nepostojanja središnjega heraldičkog autoriteta na hrvatskim područjima (osim Heraldičke komisije za Dalmaciju u Zadru početkom 19. st), Hrvatski Sabor zajedno sa županijskim skupštinama, općinskim i vlastelinskim vijećima te Kaptolom Zagrebačke biskupije tijekom srednjovjekovnog i novovjekovnog razdoblja djelomično obavljao njegove funkcije – prvenstveno u registraciji i legitimiranju uporabe grbova. Ostale su zadaće na određen način pokušali realizirati sastavljači grbovnika, koji su imali za cilj što cjelovitije evidentirati i objasniti heraldičku praksu hrvatskih plemićkih i velikaških obitelji. Tako je ostvaren prvi pokušaj prikupljanja, a potom i publiciranja u javnosti, svih podataka o grbovima za koje se pouzdano znalo da su bili u optjecaju na hrvatskim područjima. S njime su, ujedno, sve više sazrijevali uvjeti za razvoj heraldičke teorije kao pomoćne povijesne discipline.

U tom su smislu, također, osobito zanimljive kolekcije osobnih i obiteljskih grbova, koje su iz različitih pobuda nastajale u Hrvatskoj krajem 19./20. st. One pokazuju vrhunac i kraj dugotrajnoga procesa aktualne, praktične uporabe grbova, prakse koja je u hrvatskim krajevima završila naglim izbacivanjem obiteljske heraldike iz svakodnevne uporabe. Međutim, upravo na temelju upoznavanja ostataka spomenutih kolekcija danas možemo sa sigurnošću zaključiti da je heraldika u sklopu Trojedne Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije do početka 20. stoljeća prepoznata kao vrijednost imanentna opće-europskoj baštini, ali i kao društvena činjenica koja ima nedvojben utjecaj na oblikovanje hrvatske nacionalne posebnosti i kulturnog identiteta. U tom je smislu treba i danas razmatrati – kao čvrstu i dragocjenu sponu s europskom kulturnom tradicijom, s jedne strane, te, s druge strane, kao prepoznatljivu kvalitetu hrvatskoga nacionalnoga bića.

Coats of arms of Croatian nobility – facts of cultural heritage and identity

Dubravka Peić Čaldarović

Croatian historical museum

Matoševa 9

Zagreb

Republic of Croatia

In this article author examines two important aspects of heraldic sources from the historical Croatian lands. First one is authentic or traditional aspect that tries to explain original impulses for the use of the coats of arms and clarify the meaning of heraldry barring in mind the culture and every day life of medieval people. The second one is so called “monumental” or modern aspect which sees coats of arms as relevant facts of cultural heritage and thus expresses need of modern generation to reconstruct and interpret them, as well as to perform permanent conservation over them. Therefore, in the first part author describes some authentic coats of arms of Croatian noble families, emphasizing reasons why heraldry survived different social changes and still remained attractive for future generations. In the second part of the article author discusses the genesis, meaning and characteristics of the first heraldic collections in Croatia from the period between late Middle Ages and Early modern times. Already then, these collections represented some kind of chronicles of previous generations, as well as primary sources for genealogical research and investigation of social history. By the time authors of such collections developed scientific apparatus and thus practical heraldry evolved gradually to auxiliary historical discipline. In the third part of the article on the basis of two extent heraldic collections from the late nineteenth and early twentieth centuries author describes aspect of the modern interpretation of heraldic sources. One of these is collection of sub-marshal Rade Gerba that contains about hundred coats of arms of different persons from the Croatian political and military history from the period between the sixteenth and twentieth century. Together with other one, i.e. collection from the castle of Poznanovac, one can create a kind of paradigm regarding the first relevant heraldic collections in Croatia. Moreover, one can draw conclusion that heraldry in Croatia at the beginning of the twentieth century was regarded as valuable and had certain influence towards formation of Croatian cultural and national identity. Barring this in mind, heraldry has to be viewed in such a light even today since it shows valuable connection with European cultural tradition.

Key words: Croatia, Turopolje, Poznanovec, aristocracy (nobility), Bakač – Erdödy, Imbrišević, Vitovec, Gerbo, heraldry, coat of arms, symbol, heritage, collection